

Nové šance hudobnej výchovy v premenách hudobnej kultúry v súčasnosti?

Ladislav Mokry

Začnem dvoma konštatovaniami, ktoré mi pripadajú podstatné:

1. Som presvedčený, že dnes viac než kedykoľvek predtým platí názor, ktorý už pred storočím začal presadzovať Hermann Kretzschmar a ktorý po I. svetovej vojne náš rodák Leo Kestenberg svojou reformou hudobnej výchovy a školstva prakticky naplnil, že totiž o osudoch hudobného umenia či širšie hudobnej kultúry sa rozhoduje v škole.

2. Druhá téza žiaľ musí znieť, že dnešná škola na vkus, hudobné záujmy a postoje, na hudobnosť spoločnosti ako celku má - a to hovorím nielen o našej situácii, ale hádam aj o globálnom položení - stále menší vplyv. Nedávna konferencia Európskej hudobnej rady, ktorá sa začiatkom októbra v Bratislave zaoberala krízou európskej hudobnej výchovy, túto moju druhú tézu možno nie tak jednoznačne, no na mnohých faktoch a tendenciách potvrdila.

Analytici stavu výchovy a spoločnosti v súčasnej Európe, ale aj napr. v Spojených štátoch amerických, Kanade, Austrálii a pod., teda krajinách, nadväzujúcich na európsku kultúrnu tradíciu, dospievajú k stále pesimistickejšiemu názoru. Paradoxné pritom je, že aj donedávna optimistické prognózy (pre ne bola príznačná napr. kniha futuroológov Johna Naissbitta a Patricie Aburdenovej "Megatrendy 2000", pomerne pohotovo vydaná aj v slovenčine v roku 1992, teda dva roky po americkom prvom vydaní) celkom stratili prívržencov a stále viac prevláda pesimistická orientácia, ktorá sa nie náhodou vracia ešte ku Oswaldovi Spenglerovi a jeho knihe "Untergang des Abendlandes", vydané v poslednom roku I. svetovej vojny. O necelé tri desaťročia sa na Spenglera odvoláva maďarsko-americký hudobný historik Paul Henry Lang vo svojej "Music in the Western Civilization" (prvé vydanie 1941), keď hodnotí stav hudobného umenia v polovici 20. storočia. Dnes, na konci nášho veku, je Langov pesimizmus nie chvíľkovou, ale čoraz častejšie dominantnou tézou pri hodnotení situácie umenia a osobitne hudby. Nájdete ho v úvodníku ročenky Musical America, hodnotiaceho stav americkej hudobnej kultúry za rok 1993. Rektor Juliard School of Music tu o.i. konštatuje prenikavý pokles počtu amerických orchestrov a fakt, že mladé pokolenie, ktoré nazýva MTV generation, škola vkusove vôbec v pozitívnom zmysle neovplyvňuje. Podobne v profile nemeckého hudobníka a kultúrneho manažera firmy Siemens jensa Cordinga (Spiegel 1993/46) sa hovorí: "Das Klima für die Kunst in Deutschland war nie so kalt wie jetzt. Die Kommunen kämpfen mit wachsenden Defiziten und kappen nun auch die Sub-

ventionen für den städtischen Kulturbetrieb". Do tretice celkom čerstvé konštatovanie prezidenta Nemeckej hudobnej rady prof. dr. Franza Müller-Hausera: "Andererseits muss auch heutiger Sicht eingestanden werden, dass eine musikerzieherische Betreuung, wie sie jeden heranwachsenden jungen Menschen im Kindergarten und während der Jahre der Pflicht-Schule erreichen konnte und erreichen müsste, im zunehmenden Masse nicht mehr gewährleistet zu sein scheint" Andererseits muß man offen gestehen, dass die beruflichen Chancen und Möglichkeiten, die für Absolventen eines Musikstudiums bestehen, auch bei uns mehr und mehr reduzieren " ... Andererseits kann man den vielen laufend ermittelten jungen Talenten, die musikalisch besonders motiviert sind, für morgen nich unbedingt Studienplatz und gesicherte und befriedigende berufliche Existenz garantieren" (Bildung und Wissenschaft 1994/III). A ešte jedno konštatovanie z posledných dní: americký dramatik Arthur Müller na nedávnej konferencii PEN klubu v Prahe konštatoval, že tzv. vážne divadlo celkom zmizlo z jediného významného centra amerického divadla na newyorskej Broadway.

Uvedené citáty som zámerne nevolil z nášho prostredia, ale z dvoch ekonomicky nespierne vyspelých, aj keď kultúrne odlišných krajín, aby bolo zrejmé, že naše problémy majú naozaj globálny rozmer. Nie sú to však jednosmerné a jednostranné problémy, čo vidno na skutočnosti, že napriek zlým vyhladkam, pokiaľ ide o uplatnenie v praktickom živote, záujem o humanitné a užšie umelecké odbory neklesá, ba v Nemecku sa od roku 1980 dokonca počet uchádzačov o takéto štúdium zdvojnásobil.

Zložitosť situácie pramení v tom, že oproti subjektívnym záujmom hudobníckej obce a mladých adeptov o hudobné umenie, ktorí spolu reprezentujú len malé percento populácie, stojí mohutná a stále mocnejšia sila veľkého bussinesu a kapitálu, ktorá v kultúrnom priemysle, reprezentovanom masovou zábavou a audiovideopriemyslom, našla druhú najvýznamnejšiu oblasť ekonomickej expanzie. Pre informáciu: v roku 1993 obrat zbrojárskeho priemyslu globálne reprezentoval 800 miliárd dolárov, strojárstvo takisto 800 miliárd, výroba motorových vozidiel 1100 miliárd, chemický priemysel 1320 miliárd, textilný priemysel 1620 miliárd, ale informačný priemysel, kam patrí aj hudobná zábava, až 2850 miliárd dolárov, predstihnutý turistickým priemyslom len o 50 miliárd ... (Spiegel, 1993/14).

Všetci vieme, že hudbu vo sfére zábavného priemyslu len celkom výnimočne reprezentuje Vivaldiho Štvoro ročných období, Goreckého 3. symfónia či gregorián v podaní španielskych benediktínov - to sú, ako je známe, tituly, ktoré sa umiestnili v rebríčkoch popularity na popredných miestach - sú to súčasne jedi-

né tri takéto príklady, ak odhliadneme od sanfranciskej show troch tenorov, ktorá sa ovšem spôsobom prezentácie i repertoárom riadila zákonmi show bussinessu.

Súčasná hudobná kultúra, a to nielen nová hudba, ktorá vegetuje na okraji hudobných aktivít, ale celá sféra vážnej hudby, má dve možnosti: zmieriť sa s danými vývinovými trendami s vedomím toho, že jej materiálne podmienky sa budú stále viac redukovať, alebo kriticky analyzovať situáciu, snažiť sa zistiť, čo zo súčasných trendov je nezvratné a či ich nemožno pozitívne využívať tým, že zásadne budeme modernizovať nielen obsah, ale predovšetkým aj metódy a techniky prezentácie hudby v široko koncipovanej hudobnej výchove, ktorá sa síce začne už v materskej škole, ale bude využívať moderné informačné systémy až po seniorov. To však predpokladá, že celý systém výchovy spoločnosti sa vráti k humanistickým východiskám našej civilizácie, jej koreňom v anticko-židovsko-arabsko-kresťanskej vzdelanosti (tým samozrejme nespochybňujem evidentný fakt, že v orientálnych krajinách budú svoju vzdelanosť ďalej budovať na vlastných tradíciách).

Musíme teda prikročiť k zásadnému prehodnoteniu východísk i foriem hudobnej výchovy, a to nielen vo vzťahu k mladému pokoleniu budúcich učiteľov hudby, ale aj voči všetkým tým, čo dnes v oblasti hudobnej výchovy pôsobia. Módne slovo rekvalifikácia platí aj pre nás, najmä keď vieme, že ani my seniori sa nemôžeme vyhovárať, že sme už nespôsobilí na osvojovanie si nových myšlienok a metód práce. Som presvedčený o tom, že práve v týchto dňoch v Ríme prebiehajúca prvá globálna konferencia o "lifelong learning" tento môj predpoklad jednoznačne potvrdí.

Prestavba výchovných obsahov a cieľov - to nemôže byť poslanie môjho krátko príspevku. Svoju úlohu vidím skôr v tom, aby som podnietil vôľu ku spoločnému rozboru situácie a jej perspektív a k spoločnému hľadaniu možností, ako zásadne modernizovať metódy a techniky hudobnej výchovy. Tu základnou úlohou bude reflektovať skutočnosť, že vo svete prebieha mediálna revolúcia, čo nie je proces jednoznačne pozitívny, lebo s touto revolúciou spojená presýtenosť informáciami spôsobuje nielen stratu zmyslu pre realitu, ale aj, ako hovorí nedávno zosnulý rakúsky psychiater, depresiu z informácií. Navyše tu, ako nedávno napísali české noviny Denní telegraf (26.7.1994), v hre sú "obrovské peníže a mediální magnáti si mohou mnout ruce ... Profitovat z toho budou pouze mediální koncerty a psychiatrické kliniky" ...

Takéto pesimistické ohlasy na mediálnu revolúciu a mohli by sme ich znižovať na mnoho smerov, napr. pokiaľ ide o coca - colonizáciu kultúry prostredníctvom médií (každý, kto sleduje programy našich kín či pulpy predava-

čov kníh, vie o čom hovorím) - však nemožno prijímať defetisticky. Prinajmenej dvoma smermi možno a treba proti ním pôsobiť aktívne: explózia audiovizuálnej techniky a ňou nesenesých kultúrnych surogátov nám ukladá prostredníctvom výchovy budiť obranné reflexy a to najmä u mládeže. Tak, ako jedným z hlavných cieľov zdravotnej výchovy je vytvárať bariéry proti drogám, fajčeniu, alkoholu či napr. sexuálnou promiskuitou šírenému AIDS, tak musí hudobná výchova vytvárať - čo ako utopicky to znie - obranné mechanizmy voči MTV kultúre tým, že podporí dobrý vkus a schopnosť kritickej voľby. Druhá úloha modernej hudobnej pedagogiky spočíva v aktívnom využívaní nielen bežne dostupných, ale najmä najnovších audiovizuálnych prostriedkov, akými sú napr. systém CD Interactiv firmy Philips. Ako technický antitalent netrúfam si hovoriť o detailoch, chcem len konštatovať, že tento systém, ako som si overil na prezentácii hudobných nástrojov, nesmierne obohacuje a pre mladých ľudí zatraktívňuje prezentáciu každého, teda aj hudobného učiva. Najdynamickejšie knižné vydavateľstvo Dorling Kindersley v súčinnosti so softwarovou firmou Microsoft vyvíja CDI, ktoré by si aj naša hudobno-pedagogická prax mohla osvojiť. Tým viac, že stredo- a východoeurópska pobočka firmy Dorling Kindersley je v Bratislave a pre Slovenskú hudobnú spoločnosť by nemalo byť problémom ako prvý krok pre záujemcov zorganizovať prezentáciu tejto metódy budúcnosti.

Mediálna revolúcia, ktorú aj naše mladé pokolenie spravidla zvláda lepšie a rýchlejšie ako jeho učitelia, sa týka aj ďalších aplikácií audiovideotechniky. Nie náhodou 2/3 nemeckých poslucháčov vysokých hudobných škôl pred nedávnom vyslovili presvedčenie, že vo svojej praxi budú intenzívne pracovať s videotechnikou vo všetkých jej podobách. A to sa nebude týkať len tých, čo sa uchytia vo veľkomestách, kde sa koncentruje hudobný priemysel. Štúdiá káblovej televízie, ktoré sa ideálne dajú využiť aj pre šírenie hudobných programov, sú a ešte väčšmi budú aj v malých obciach. Preto príklad dedinky Ihlavy v okrese Spišská Nová Ves, ktorá už štyri roky má vlastné TV programy pre svojich 1100 obyvateľov, predstavuje nie príliš vzdialenú perspektívu a šancu aj pre nás.

Veľmi naliehavé úlohy pred hudobnú výchovu dneška a budúcnosti stavia fakt, že pod rúškom globalizácie a multikultúrnosti sa lokálne či národné kultúry, svojou kvalitou ale aj rozdrobenosťou tak typické napr. pre náš kontinent, stále viac strácajú. Trpko, ale výstižne o tom pred nedávnom v rozhlas s novinárom Drahoslavom Machalom v Slovenskej republike hovoril Vladimír Mináč: "Nový kolektivismus, usporiadaný spoločným trhom a riadený centrálnymi informačnými systémami, je reálnejší ako bol kolektivismus reálneho socializmu. V tomto kolektivizme vzniká nový davový človek pevne vretý do trhového mechanizmu, človek s riadenými túžbami a reakciami, človek s regulovanými

potrebami a s nanútenou voľbou vo všetkých oblastiach, od záchodového papiera po náboženstvo, človek, ktorý sa nielen odprírodnil, ale aj vymkol z vlastných kĺbov, z vlastného zmyslu". Pokračujme však v citáte z Mináča, lebo sa nás jeho apel bytostne dotýka: "Kultúra v takomto svete nie je jedna z disciplín; je jediná, ktorá môže zápasíť s drakom, kultúra ako spôsob národnej či regionálnej existencie, kultúra ako obcovanie v obci. Vidí sa mi, že spor, ktorý sa už nie celkom utajene definuje, je spor medzi národnou, regionálnou a miestnou kultúrou, s unifikovanou, prefabrikovanou kozmopolitnou antikultúrou. Ľudstvo veru nič nemá, čo by bolo hodné, okrem svojej kultúry, okrem svojich kultúr. Ak ich a ju stratí, potom je jedno, ako zahynie"...

O mnohom v týchto vetách možno sporiť, ale jedno je isté, že hudobná výchova vo svojich priestoroch a svojimi prostriedkami musí bojovať za zachovanie lokálnych a národných kultúrnych tradícií, ak nechceme stratiť svoju identitu a vitalitu. To nie je samozrejme výzva k nacionalistickej povýšenosti či nadradenosti, ale k rozvinutiu jednoty v rozmanitosti, ktorá je jedinečným bohatstvom ľudskej kultúry.

Nové a neraz paradoxné úlohy čakajú hudobnú výchovu aj pokiaľ napr. ide o uchovanie ľudskej schopnosti vnímať hudbu tým, že budeme aktívne bojovať proti stále evidentnejšej hrozbe straty sluchu. Sluch dnes trvalo ohrozuje nielen nadmiera hluku, ale, akokoľvek paradoxne to znie, aj nadbytok hudby, ktorému sa trvale vystavuje najmä mladé pokolenie. Tak, ako celkove chabnú telesné dispozície človeka - rast priemernej výšky nie je sám o sebe veľkým ziskom, tak sa masove šíri trvalá nahluchlosť a strata sluchovej ostrosti. Poslaním hudobných pedagógov preto čoraz viac bude aj výchova k rozumnému, účelnému vystavovaniu sa hudbe a boj proti hudbe ako škodlivému zdroju hluku. Problematika sluchovej hygieny ako úlohy a záväzku hudobnej výchovy nás privádza k širším väzbám medzi naším odborom a stále naliehavejšie na jeho brány klopajúcimi medicínskymi disciplínami. Po tom, čo hudobná pedagogika s takým nesporným úžitkom začala profitovať z poznatkov modernej psychológie a získala v hudobnej psychológii významného partnera a spojenca, nastal čas, aby sme sa opreli aj o poznatkovú pokladnicu disciplín, ktoré Nils Wallin v roku 1991 zhrnul pod pojem Biomusicology (Pendragon Press) a ktoré Nemci už systematicky uplatňujú na niekoľkých vysokých hudobných školách. Dodávam, že Wallin napr. veľmi podrobne skúmal problematiku kreativity v hudbe, problém taký blízky práve našej hudobnej pedagogike a že biomuzikológia poskytuje pre nás tak vzácne vecné a nesporné argumenty pre estetický rozvoj človeka ako harmonickej bytosti. Musíme si totiž uvedomiť, že o svoju vec zväčša zápasíme argumentami, ktoré nemajú všeobecnú validitu, v duchu známeho výroku Jeana

Cocteaua o tom, že umenie je pre človeka absolútne nevyhnutné, keby som len vedel, prečo ...

Môj výpočet problémov a oblastí, z ktorých by mala čerpať radikálna koncepcná obnova hudobnej pedagogiky, by sa dal rozvíjať ďalej, no zastavím sa pri konštatovaní, že proces vnútornej regenerácie musí byť kontinuálny a sústavný. Nejde pritom len o fakt, že poznatková zásoba ľudstva sa každých päť rokov zdvojnásobuje a inovuje, ale aj o to, že spolu s obnovovaním svojich poznatkov a východiskových vedomostí musíme sa zbavovať prežitkov vývinom vedy a praxe prekonaných, aj keď to znovu vyžaduje permanentnú prácu na každom z nás, vedomie nevyhnutnosti trvale a celoživotne regenerovať svoj odborný potenciál. K tomu by nám okrem podujatí, akým nepochybne je aj naša konferencia, mali vo väčšej miere slúžiť aj odborné časopisy - kníh vychádza málo a majú nutne oneskorenie, dané ich vytvorením a výrobou, už nehovoriac v súčasnosti takmer o neprekonateľných ťažkostiach v oblasti vydávania a distribúcie. Nič nám zato nebráni využívať napr. práve v Nitre vydávané periodikum Technológia vzdelávania, ktoré by iste uvítalo príspevky z našej oblasti, ale aj čitateľov a abonentov v našich radoch.

Za veľmi naliehavú úlohu považujem aj to, aby sme do učebných plánov pre tých, čo budú mať v blízkej budúcnosti v rukách hudobnú výchovu na školách všetkých typov, dostali aktuálne problémy z oblasti médií, sociológie, managementu atď. To, že Nemci zaviedli na vysokých pedagogických a hudobných školách predmet Medienkunde, že na všetkých nám blízkych vysokých školách v bývalej NDR každý študent musí absolvovať základy hudobného managementu, považujem za argument pre svoju požiadavku napriek tomu, že naše vlastné skúsenosti svedčia o tom, že práve poslucháči nie vždy chápu, že v budúcnosti neprežijú bez znalostí o stále sa meniacej sociálnej realite a o tom, ako sa na tieto zmeny aktívne adaptovať. Na druhej strane viem, že naše učebné plány sú už dnes značne preťažené a nedajú sa do nekonečna rozširovať. Preto som za zavedenie komplexného predmetu, ktorý by som nadväzujúc na termín (nie nutne na pôvodný význam) poľského logika a matematika Alfonsa Tarského) nazval hudobnou praxeologiou - ak sa nemýlim, v podobnom duchu už dávnejšie uvažoval náš vzácný kolega a blízky priateľ nitrianskych iniciatív, Jiří Fukač. Slovenská hudobná spoločnosť by mohla iniciovať pracovný team, ktorý by takúto koncepciu upresnil a podnietil ku vzniku skríp, ktoré by sa permanentne obsahovo inovovali, lebo ako vieme, "všetko je ináč".

Hudobná praxeológia v mojich predstavách ovšem predpokladá ujasňovať si sústavne najmä základné koncepčné východiská. Táto potreba vychádzať zo základných filozofických otázok je prítomná v celom rade manifestov, ktoré v súčasnom stave ohrozenia umenia hľadajú zdôvodnenie pre jeho ukotvenie v súčasných spoločenských systémoch. Upozorňujem na anglický Manifestov for the Arts z roku 1990, na Kunsten manifesto z Holandska z roku 1992, na české Memorandum o možnostiach rozvoje hudby v podmienkach transformácie (1992), no najmä na Stanovisko k aktuálnym problémom hudby a spoločnosti, ktoré so skupinou duchovne spríbuznených vypracoval v roku 1991 Roman Berger - tento posledný materiál sa mi v porovnaní s práve spomenutými javí ako najfundamentálnejší ...